

DIN TRECUTUL BALNEOLOGIEI ÎN BANAT *

A. Stoiacovici, M. Telegaș

Referat de sinteză

(Formă prescurtată)

Vestul țării cuprinde o parte din Cimpia Tisei, o regiune de coline împădurite și se termină cu lanțul Carpaților Meridionali tăiați de Dunăre la Cazane și Porțile de Fier; zonă relativ bogată în ape minerale.

Una din cele mai vestite stațiuni balneare din țara noastră, se află chiar în regiunea amintită la Băile Herculane. Dovezi sigure relativ la folosirea acestor ape vindecătoare devin numeroase începând cu primii ani ai secolului al II-lea și în tot secolul al III-lea.

Atunci sînt executate construcții balneare propriu-zise, bazine din cărămidă și mortar, în care apa era condusă prin tuburi de teracotă cit și multe alte clădiri, care dovedesc existența unei așezări prospere legată de stațiunea balneară.

Numele antic al stațiunii nu s-a păstrat, nefigurînd în inscripțiile descoperite pînă acum. Mulți cercetători identifică în mod greșit Băile Herculane de azi cu localitatea romană Ad Mediam. De fapt localitatea Ad Mediam, poate fi identificată cu castrul și așezarea romană civilă, situate între Mehadia și Plugova. Demn de menționat ni se pare faptul că localnicii numesc satul Media și nu Mehadia.

Stațiunea a cunoscut o perioadă de înflorire, care a durat peste 170 de ani. Nenumărate sînt vestigiile care amintesc de această perioadă: altare închinată lui Aesculap și Hygiei, statuia lui Hercules cu copilul Hylas, sarcofagul unei femei bogate, alte reliefuri reprezentînd pe Hercules săpat în stîncă nativă pe malul drept al Cernei, stîncă ce alcătuiește peretele așa-zisei „băi romane”, fragmente de apeducte, monumente funerare, pietre votive. Numai puține dintre ele se mai găsesc azi în stațiune. Majoritatea au fost transportate în secolul al XVIII-lea la Viena, iar dintre acestea unele s-au scufundat în Dunăre odată cu vaporul care le transporta.

În interesanta lucrare: „Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats“ tipărită în 1780, concomitent în limba germană la Viena și în limba italiană la Venetia, a cunoscutului polyhistor Fr. Griselini (1717—1783) se găsesc descrieri detaliate ale acestor vestigii romane (Scrisoarea IX, pag. 263).

După părăsirea Daciei de către romani și pînă la cucerirea Banatului de către austrieci, în 1718 nu avem date despre Băile Herculane.

Sub stăpînirea habsburgică, contele Andrei Hamilton, numit în 1726 guvernator al Banatului, începe restaurarea băilor pe care le găsise într-o stare deplorabilă. Stațiunea cunoaște acum o nouă perioadă de înflorire ea fiind pusă la dispoziția militarilor și a civililor. În secolul al XIX-lea se întreprind lucrări vaste: se construiesc băi, sanatorii, pavilioane, rîul Cerna e canalizat, stațiunea este electrificată.

* Lucrare prezentată la Simpozionul „Din trecutul Balneologiei în România“, Tg.-Mureș 8. VII. 1967.

Primele lucrări care se ocupă cu proprietățile vindecătoare ale apelor termale apar în perioada de eliberare a Banatului de sub turci.

După cele două disertații epistolare ale lui *Cariophylus Pascal*, apărute prima la Viena în anul 1737 cu titlul: „De thermis Herculanis super in Dacia detectis“ și a doua „De usu et praestantia thermarum Herculanarum“ tipărită la Mantua în 1739, înregistrăm analizele efectuate în anul 1773 de către J. N. *Crantz* (1722—1797) profesor la Viena, elev a lui van *Suieten*. La îndemnul lui *Crantz*, Fr. *Griselini* efectuează și dînsul la fața locului analize chimice calitative și ne lasă o foarte amănunțită descriere a izvoarelor în amintita sa lucrare, vol. II, scrisoarea XI, p. 101, scrisoare adresată cunoscutului savant *Lazzaro Spallanzani*. Lucrarea lui *Griselini* prezintă o importanță deosebită și din alt punct de vedere. În scrisoarea a VIII-a intitulată: „Despre Valahii care locuiesc în Banat“ se găsesc și date prețioase asupra medicinei populare a românilor bănățeni în secolul al XVIII-lea.

Iată cum descrie *Griselini* utilizarea apelor termale de către țărani bănățeni în „boli periculoase și cronice“: „de obicei sosesc simbătă la amiază, intră în aceeași seară în baie femeii împreună cu bărbați, rămîn una pînă la două ore în apă cufundați pînă la piept, cu toată fierbințeala acesteia. Ei dorm pe loc inveliți în mantalele lor și după ce au mai făcut baie a doua zi dimineața, au transpirat și au mîncat, se întorc la casele lor, în afară de cazurile cînd au răni sau alte leziuni deschise cînd trebuie să rămînă și să întrebuițeze apele mai mult timp“ (vol. I. p. 237.)

Cercetarea sistematică a apelor minerale din Banat începe în primele decenii ale secolului al XIX-lea, prin lucrările lui Paul *Kitaibel* (1757—1818), medic și botanist care întreprinde numeroase călătorii științifice în provinciile imperiului Habsburgic, studiind flora și izvoarele minerale. De la el ne-a rămas și descrierea detaliată a izvoarelor minerale de pe teritoriul Banatului. El analizează apele de la Herculane în trei rânduri: de două ori chiar la fața locului (1800 și 1805) și o dată la Pesta în 1810. În lucrarea sa: „Hydrografica Hungariae praemissa auctoris vita, ed Ioannes Schuster, Pestini 1829“ găsim descrierea izvoarelor și analiza apelor de la Herculane în cap. „Aqueae legionis valachico-illyricae“.

Kitaibel a mai analizat în 1810 apele minerale de la Buziaș, tot la fața locului, iar în 1813 și pe cele de la Lipova. În același an întreprinde studiul izvoarelor cu „apă acră“ de-a lungul faliei Lipova-Gătaia (sursele de la Murani, Pișchia, Bencec, Fibiș).

La începutul secolului al XIX-lea viața balneară a Banatului se intensifică, astfel, un regulament al băilor Mehadia, din anul 1817, scris în limba română cu litere cirilice, ni se pare deosebit de interesant prin certificarea utilizării acestor ape de către populația românească.

Un raport întocmit de medicul militar balnear Dr. *Martini*, datat 31. X. 1841, document care se găsește în Arhivele Statului din Timișoara, furnizează date importante referitoare la numărul bolnavilor, la condițiile de viață, despre situația izvoarelor termale și a stabilimentelor balneare.

Este atestată existența unei farmacii sezoniere în anul 1857.

Lucrările referitoare la Băile Herculane devin și mai numeroase în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Români bănățeni au considerat din timpuri străvechi ca un drept al lor folosirea apelor minerale din această provincie, drept recunoscut și menționat și în legea fundamentală-grănicerească din 1850 și în alte documente ulterioare. Astfel, nu e de mirare interesul arătat de medicii români pentru studiul apelor minerale și popularizarea stațiilor balneare bănățene. Pavel *Vasici*, această personalitate multilaterală a vieții medicale și culturale românești din Transilvania și Banat, a publicat trei articole despre Băile-Her-

culane în „Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură“ din Brașov. Articolele au fost scrise în perioada anilor 1834—1838, cînd *Vasici* a funcționat ca medic de carantină la Jupalnic.

Alte lucrări importante sînt acelea ale lui *Alexandru Popovici* și *Gheorghe Vuia*.

Alexandru Popovici (1836—1903), născut la Oravița, se stabilește în 1868 la Băile Herculane, unde practică medicina și cercetează factorii terapeutici din această stațiune, descriindu-le în cartea sa: „Băile lui Hercule sau scaldele de la Meedia“ tipărită la Pesta în 1872, prima lucrare românească amplă despre Băile Herculane. Cartea lui *A. Popovici* a fost tradusă și în limba germană (Viena, 1883).

Gheorghe Vuia (1850—1900) care a funcționat în 1881 ca medic balnear la Herculane în lucrarea sa „Boalele venerice, vindecare radicală la Băile-Herculane Mehadia“. Oravița 1890, descrie tratamentul balnear al acestor afecțiuni la nivelul cunoștințelor de atunci.

O altă lucrare plănuită de el: „Zece ani de practică balneară la Băile-Herculane“ nu a mai apărut din motive necunoscute.

Pînă în prezent nu avem o bibliografie completă a lucrărilor referitoare la Băile-Herculane. După o listă provizorie, întocmită de unul din noi, am putut identifica 81 de lucrări care se ocupă fie exclusiv, fie în contextul altor probleme de balneologie, cu această stațiune. Dintre acestea 14 sînt scrise în limba maghiară, 24 în limba germană și 35 în limba română.

Băile Buziaș: Monografiile secolului al XIX-lea încearcă să demonstreze că Buziașul ar exista din perioada daco-romană, atribuindu-i numele de „Centum putei“ (o sute de izvoare), precum și faptul că izvoarele au fost utilizate de romani. Cercetări arheologice recente au stabilit că Centum putei nu era la Buziaș, ci la Surducul Mare (lingă Oravița), unde se găsea un castru; iar izvoarele mai mult ca sigur că nu au apărut la suprafață.

Nici *Griselini* în lucrarea sa menționată nu amintește nimic despre apele minerale de la Buziaș.

Cert e că ape carbogazoase și cu un bogat conținut de fier s-au găsit la Buziaș, abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, iar în 1796, medicul Comitatului Timiș, *Joseph Fischer* împreună cu farmacistul *Cichini* analizează prima dată aceste ape. Analizele sînt reluate în 1805 de profesorul *Jacob Winterl* (1732—1809) din Pesta, iar în 1810 și 1817 de *Paul Kitabel*.

Popularizarea apelor minerale de la Buziaș începe odată cu secolul al XIX-lea prin medicul districtului Chevereș *Bernath Lindenmayr*, care timp de 30 de ani, între 1809—1839, din ordinul autorităților și-a petrecut lunile de vară la Buziaș, dînd asistență medicală celor veniți la cură.

După moartea lui *B. Lindenmayr* în anul 1839, este numit medic balneolog la Buziaș, *Gheorghe Ciocirlan* (1764—1848), primul medic român care a funcționat în această calitate, timp de zece ani (1839—1848). El luptă prin toate mijloacele să facă cunoscută acțiunea terapeutică a acestor ape minerale în cele mai largi cercuri ale publicului din Banatul timișan și de a amena aceste locuri de cură conform necesităților.

Încă de la începutul activității sale oficiale a cerut insistent o nouă analiză chimică a apelor minerale, analiză care a și fost executată cu o minuțioasă exactitate de către profesorul de chimie dr. *H. Sadler* în 1839.

Ciocirlan a funcționat ca medic balnear la Buziaș pînă la moartea sa survenită la 14 septembrie 1848.

Dezvoltarea stațiunii balneare s-a făcut cu pași repezi, deoarece în 1843 se organizează la Buziaș o sesiune științifică a „medicilor și naturalistilor“ la care participă și doctorul *P. Vasici*.

Cele trei comunicări cu caracter balneologic expuse în ședința din 10 august 1843 sînt prezentate de: medicul orădean F. Gross care vorbește despre băile de lingă Oradea, Geza Halász care descrie proprietățile apei de la Ivanda și Gh. Ciocirlan despre apele minerale de la Buziaș. Lucrarea prezentată de Ciocirlan a fost publicată în revista „Orvosi Tár” vol. IV/1843 Nr. 8.

În cadrul activității medicilor români în stațiunea Buziaș e de amintit munca de 40 de ani dusă pe tărîmul balneologiei și al botanicii de către Romulus Poruțiu (1858—1928). El a fost un pasionat cercetător al trecutului stațiunii balneare Buziaș adunînd un bogat material istoric în vederea publicării unei monografii.

Băile Lipova. Tot în cadrul apelor carbogazoase și feruginoase se înscriu și izvoarele de la Lipova. Ca vechime datează și ele tot de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, iar primele analize au fost făcute de Kitaibel, figurînd în „Hydrografica Hungariae”.

Azi importanța stațiunii rezidă mai mult în stația de îmbuteliere a apei minerale decît în utilizarea ei ca loc de cură externă sau internă.

Băile Călacea. sînt cu mult mai cercetate decît cele de la Lipova, cu toate că stațiunea nu a împlinit nici o sută de ani.

Izvorul de la Ivanda. e în realitate o apă freatică încărcată cu săruri minerale. A fost folosit empiric de către localnici în afecțiunile gastro-intestinale, pentru ca în a doua jumătate a secolului trecut, fostul proprietar să facă o stație de îmbuteliere exportînd apă de Ivanda în: Canada, S.U.A., Iugoslavia, Grecia și Rusia sub numele de „Mars” și „Magus”. Analiza apei din Ivanda s-a făcut în 1853 de prof. Ragszky din Viena care îi determină 21.45‰ părți solide stabile cu un bogat conținut de sulfați. Apa a fost comparată cu cele de la Marienbad (Marianske Lazne) și Karlsbad (Karlovly Vary).

Comercializarea apei de Ivanda continuă și după primul război mondial, iar clinica medicală din Budapesta, o folosea în mod oficial în tratamentul hepatopatiilor cronice și al altor boli de ficat cca. 1500—3500 sticle anual. Azi izvorul e folosit sporadic numai de către localnici.

Dacă azi stațiunile de interes republican de la Buziaș și Herculane sînt unanim cunoscute și bine exploatate, credem că ar fi utilă cercetarea și a altor izvoare calde sau reci, din stațiunile de interes local din Banat, în vederea utilizării lor pe o scară mai largă, folosirea lor în trecut fiind o cheazășie a exploatării raționale în viitor.

Sosit la redacție: 5 ianuarie 1968.

Bibliografie

Referatul de sinteză a fost întocmit pe baza lucrărilor menționate:

1. CRIȘAN I. H., CRIȘAN EVA: Băile Herculane în antichitate; 2. RUSU AL.: Regulamentul băilor Mehadia din 1817; 3. GĂMĂNESCU ȘT.: Primele începuturi ale asistenței cu medicamente în stațiunea Băile Herculane; 4. BARDOȘ GERTRUDE: Condițiile de cazare și alimentare a bolnavilor la Băile Herculane în anii 1857—1858; 5. GĂMĂNESCU ȘT., MÜLLER ED.: Din trecutul stațiunii balneare Buziaș; 6. SAFTA L.: Din istoria stațiunii balneare Buziaș; 7. GĂLFFY I.: Aspecte din trecutul balneo-climateric al Oraviței; 8. BARDOȘ GERTRUDE: Date ziaristice din anii 1843—1853 referitoare la apele minerale de la Ivanda, Arad și Lipova; 9. BARDOȘ GERTRUDE: Institutul de fizioterapie de la Luncani; 10. STO-IACOVICI A., TELEGUT M.: Contribuția lui Paul Kitaibel (1757—1817) la studiul apelor minerale din Banat.